

Sedvanerätten och Försvarsmakten

Hur påverkas ambitionerna i fredsframtvängande insatser?

av Per Roos

Résumé:

Since the Second World War armed conflicts have become non-international to a greater extent. The majority of contemporary legal documents have been written in the aftermaths of conflicts between states where innumerable victims have suffered and economical values of countless quantities have been destroyed. From these international conflicts a perception of value in rules of law governing such conflicts was born. Sanctioned bodies of law with a fundamental respect for civilian life, combatants *hors de combat*, religious institutions, hospitals and more were looked upon, and are still being looked upon, as something to strive for by the world community. Regarding conflicts of a non-international character the situation is different. This article addresses the complex of problems concerning the creation of international customary law and operational planning that runs the risk of emerging prior to peace-enforcement missions. The obligations the Swedish Armed Forces have to abide by during operational planning regarding international customary law and the correlation between those activities with the chosen military theory's description of criteria for successful mission planning are discussed. Also, the doctrinary applicatory effects during effective and non-effective abidance of customary international law during non-international armed conflict and the potential consequences for units engaged in peace-enforcement operations are discussed.

SEDAN ANDRA VÄRLDSKRIGET har väpnade konflikter i allt större utsträckning blivit icke-internationella till sin karaktär. Merparten av de folkrättsliga verk som reglerar väpnade konflikter har frambringats i efterspelen av konflikter mellan stater som skördat otaliga offer och åsamkat skador för oberäkneliga ekonomiska värden. Ur dessa mellanstatliga konflikter föddes insikten om värdet i regelverk med tillämplighet i krig mellan stater.¹ Sanktionerade regelverk med grundläggande respekt för civila, oskadliggjorda kombattanter, religiösa inrättningar, sjukhus m m ansågs och anses internationellt som något eftersträvarvärt.²

Vad gäller staters inre angelägenheter, vid icke-internationella väpnade konflikter, är

situationen en annan. De folkrättsliga regelverken är betydligt magrare, i hög grad till följd av suveräna staters generella ovilja att internationellt förbinda sig rörande interna angelägenheter. Den utomstående statens interna (o)angelägenheter har varit just den enskilda statens intresse. Inga andra stater har haft att intervensera i de grymheter som utförts av parter – statliga som icke-statliga – i icke-internationella väpnade konflikter, en princip som kommit att benämnas non-interventionsprincipen.³ Det enda organ som är kompetent att besluta om intervention är FN, där Sverige bidragit med trupp vid flera tillfällen.⁴ De senaste decenniernas utveckling av folkrättsliga regler inom området icke-väpnade konflikter har genomgått och genomgår

en transformation, inte minst inom sedvanerätten.

Myndigheten Försvarsmakten är styrd av regelverk – nationella,⁵ såväl som internationella⁶ som hanterar möjligheten att använda olika former av tvångsmedel.⁷ Alla ageranden som Försvarsmakten utför ska enligt doktrinen vara tillåtna enligt tillämplig folkrätt, en utgångspunkt enkel i teorin, men desto mer komplicerad vid insatser under icke-internationella väpnade konflikter.⁸ Vilka regler utgörs det ”folkrättsliga regelverket” av? Ämnet krigsvetenskap har ägnat relativt lite kraft åt forskning om framväxten av och kontaktytan mellan folkrättslig sedvanerättsbildning, militärteori och operationsplanering av enheter i militära insatser vid icke-internationella väpnade konflikter. Försvarsmakten måste beakta folkrättsliga frågor redan under den operationsplanering som görs inför en insats, det räcker inte att generellt beordra ingående enheter att ”följa gällande rätt”, då sedvanerätt kan sägas ”uppstå i det tysta”. Den följande analysen av folkrättens utveckling är således motiverad ur ett militärt och krigsvetenskapligt perspektiv.

Folkrättens relation till doktrinernas ambitioner

Moderna militärteorier återspeglade i Försvarsmaktens doktriner belyser vinnandet av befolkningens stöd som en avgörande framgångsfaktor vid militära insatser mot asymmetriska hot. År 2005 kodifierade Internationella Rödakorskommittén (ICRC) 161 sedvanerättsliga regler, men det är inte kodifieringen av dessa regler som gjort dem bindande, utan snarare sedvanan i sig uppkommen genom *usus* (statspraxis) och *opinio juris* (rättsuppfattning).⁹ Kodifiering utgör alltså inte en nödvändig

förutsättning för sedvanerättslig bundenhet. Frågan är då när en sedvanerättslig regel uppstår och korrelationen mellan Försvarsmaktens identifiering och efterlevnad av dessa regler och militärteorins framgångsfaktor att vinna befolkningen, något som kan anses svårt för en stat som – avsiktligt eller oavsiktligt – bryter mot gällande rätt *in vivo* i presens rådande rätten.

Den följande framställningen syftar till att bringa klarhet kring de ställningstaganden rörande sedvanerätt som Försvarsmakten ställs inför vid planering av fredsframtvängande insatser beslutade av säkerhetsrådet. Detta sker genom att jag applicerar folkrättsliga allmänna teorier och regelverk och problematiserar kring folkrättslig sedvanerättsbildningsteori gentemot de publikationer och arbetsdokument som reglerar Försvarsmaktens operationsplanering, och då främst kontemporrätt tillämpade doktriner.

Vikten av lojalitet och sedvanerättens inverkan

If you have not studied counterinsurgency theory, here it is in a nutshell: this is a competition with the insurgent for the right and the ability to win the hearts, minds and acquiescence of the population.¹⁰ – David Kilcullen

The guerilla fighter counts on the full support of the local people. This is an indispensable condition.¹¹ – Ernesto ”Che” Guevara

Citaten illustrerar hur dragkampen om befolkningen utgör en hög prioritet bland båda parter i en konflikt med en konventionell part och en irreguljär part inom ramen för en icke-internationell väpnad konflikt. I konflikter med fler än två parter, som t ex vid insatsen UNITAF i Somalia

1993, utkämpades kampen om befolkningen mellan mängder av grupperingar och falanger inom konfliktområdet. Detta understryker komplexiteten i att vinna befolkningens lojalitet för en enskild part, i UNITAF:s fall FN.

Kilcullens¹² 28 artiklar, som bäst kan beskrivas som handfasta råd eller framgångsfaktorer under counterinsurgency-operationer, beskriver målet framför andra prioriteringar som att vinna lokalbefolkningens förtroende.¹³ Det mest framgångsrika sättet att göra detta på hävdas vara genom samverkan med lokalbefolkningen i allmänhet, men också med mer riktade metoder genom nätverkande med byäldstar, religiösa ledare och andra formella och informella ledare som i sin tur utövar ett inflytande över befolkningen.¹⁴ Praktiska förslag på taktiker för att vinna befolkningens förtroende är exempelvis erbjudande om fysiskt skydd genom patrullnärvaro, en ”hård” taktik, men Kilcullen betonar även vikten av kulturförståelse gentemot befolkningen i insatsområdet som en ”mjuk” faktor att använda för att vända befolkningen från motståndaren, och belyser med hänsyn till detta nyttan med s k cultural advisors.¹⁵ Särskilt fokus bör vidare läggas på kvinnans roll i konflikten, då kvinnan sällan ingår som stridande part i asymmetriska konflikter, men på andra sätt ofta bidrar kraftfullt genom understöd och sammanhållning av familjer.¹⁶

Fokus på befolkningen avser inte enbart att direkt vända sig till den lokala befolkningen som är direkt påverkad av konflikten. God relation till massmedier anges därför som eftersträvänsvärt i syfte att även vinna hemmaopinionens stöd.¹⁷

Ernesto ”Che” Guevara, känd bl a för sina råd kring gerillakrigföring, hävdar liksom Kilcullen vikten av att vinna befolkningens förtroende under asymmetriska

konflikter. Guevaras enheter utgjordes av s k guerilleros, d v s insurgenter, upprorsmakare. Guevaras citat belyser det faktum att båda sidor, den irreguljära och den konventionella, i en konflikt ofta kan antas söka befolkningens stöd för sin sak, och utöver detta, vilket förtjänar att betonas, prioriterar det stödet framför andra framgångsfaktorer.

Vid en komplicerad fredsfrämjande insats, med många irreguljära parter, uppstår ett uppenbart applikatoriskt problem med Kilcullens 28 artiklar. Det kan inte sägas vara lämpligt att alla irreguljära rörelser, och alla delar av folket, uppvakts på samma vis. Det är inte otroligt att olika samhällsgrupperingar, i nationer som Somalia, så kallade ”failed states”, ligger i fejd eller till och med i öppet ”krig”. Att då prioritera goda relationer med en befolkningsgrupp i ett konfliktområde kan påverka relationerna till en annan befolkningsgrupp negativt, vilket blir ett operationstekniskt dilemma. Hur väljer man som chef för en militär enhet att sätta en befolkningsgrupp framför en annan, när konsekvenserna av det valet inte ligger för handen?

Syftet med denna artikel är inte att besvara den frågan, utan frågan illustrerar den oerhörda komplexitet, och potentiella risk det innebär för enheter insatta i en operativ kontext att vara uppvakts mot alla samhällsskikt och grupper simultant. Vid fredsbevarande insatser enligt kapitel VI i FN-stadgan är FN-förband tvingade till en absolut neutralitet och opartiskhet gentemot parterna i konflikten med motiveringen att fredsbevarande operationer genomförs med de stridande parternas samtycke.¹⁸ Att då prioritera goda relationer med vissa befolkningsgrupper som representerar en stridande part kan då otvivelaktigt rubba förtroendet för FN:s opartiskhet och neutralitet. Vad gäller freds-

framtvingande insatser är saken en annan. Säkerhetsrådet tar då de facto ställning, antingen för vissa principer som ska upprätthållas mot en viss part i en konflikt, eller bådadera.¹⁹ Det faktum att säkerhetsrådet har beslutat enligt kap VII innebär då per definition att beslutet inte fattats baserat på konfliktparternas samtycke och beslutet kan därigenom inte sägas ge uttryck för neutralitet från FN:s sida.

Slutsatsen rörande Kilcullens teori inom ramen för fredsoperationer kan därmed sägas vara tvådimensionerad. Att aktivt prioritera goda relationer med befolkningen inom ramen för kap VII-insatser kan i vissa fall innebära att man riskerar att underminera synen på FN:s neutralitet, och därigenom negativt påverkar den egna agendan, d v s vinna *hela* befolkningens lojalitet. Det är en frågeställning i sig huruvida FN-förband inom ramen för kap VI-insatser ens kan sägas ha tillåtelse att skapa goda relationer med olika grupperingar som kan antas ha olika strävanden och ambitioner för konflikten med hänsyn till FN-stadgans krav på opartiskhet. Detta skulle innebära potentiella svårigheter för Försvarsmakten som genom sin doktrin tillämpar Kilcullens teori i dess helhet, dock ska den problematiken inte vidare diskuteras här. Kap VII-insatserna medger avsteg från den under kap VI gällande neutralitetsprincipen, men kan naturligtvis på samma sätt påverka olika befolkningsgruppers syn på FN-förbandet. Även om det är tillåtet under kap VII-insatser att prioritera goda relationer med befolkningsgrupper som förbandet anser lämpliga, riskerar dock, enligt Kilcullens teori, förbandet fortfarande att förlora dragkampen om den totala befolkningen om vissa delar gynnas och andra delar genom detta förfarande anser sig missgynnade.

Folkrätten och fredsframtvingande insatser

Internationella domstolens artikel 38

Den allmänt rådande uppfattningen inom folkrättens doktrin, och än viktigare inom tillämpningen, är att internationella domstolens stadga artikel 38 fastslår de folkrättsliga källor som kan åberopas vid folkrättsbrott.²⁰ Trots domstolens begränsade jurisdiktion anses de angivna åberopbara rättskällorna som uttömmande. Dessa källor är enl. artikel 38 (1):

- a. Allmänna eller speciella internationella överenskommelser.
- b. Internationell sedvänja, utgörande bevis för en allmän praxis, godtagen såsom gällande rätt.
- c. Allmänna, av de civiliserade folken erkända rättsgrundsatser.

Artikel 38 (1) ger vid handen att sedvanerätt som folkrättslig källa är av potentiellt avgörande betydelse vad gäller den praktiska rättstillämpningen vid folkrättsliga överträdelser vid alla typer av konflikter med hänsyn till artikelns universella tillämpning även utom domstolens jurisdiktion.

Den folkrättsliga utgångspunkten

Då framställningen behandlar fredsframtvingande insatser, d v s insatser beslutade av FN, och militära förband ofta ses bära ”blå baskrar” under FN-flagg, snarare än under den truppbidragande statens flagga kan vän av ordning ställa sig frågan huruvida FN ens kan anses vara ett folkrättsligt subjekt, då FN inte är part i några traktat eller konventioner och därutöver inte är en

stat som utövar den makt en stat ska kunna utöva, dvs lagstiftande och rättsvårdande kraft och förmåga att hävda territoriell integritet. FN har dock alltid respekterat och uppmuntrat ”the principles and spirit of the laws of war” och anses därmed bundet som rättssubjekt.²¹

En komplicerande faktor, när värdering huruvida ett handlingsmönster kan anses utgöra sedvanerätt ska göras, är den konstanta förändringsprocess de folkrättsliga källorna genomgår. Den vattendelare inom den moderna folkrätten som traditionellt sett diversifierar regler under väpnade konflikter är Genèvekonventionerna från 1949. Huruvida en internationell eller icke-internationell konflikt föreligger bedöms med hänsyn till särskilda kriterier. Denna status avgör de folkrättsliga grundregler som tillämpas. För att en konflikt ska ses som internationell krävs att minst ett av följande rekvisit uppnåtts enligt den sk gemensamma artikel 2 i Genèvekonventionerna:²²

- Väpnad konflikt mellan två fördragslutande parter (stater).
- Krigsförklaring av, eller mot, fördragslutande part.
- Ockupation av en parts territorium utan väpnat motstånd.

Motsatsvis, förekommer inte något av rekvisiten ovan kan en internationell väpnad konflikt inte anses föreligga.

Även om en internationell väpnad konflikt inte föreligger innebär detta naturligtvis inte att icke-internationella konflikter är helt fria från folkrättsliga regler, utan det sk minimiskyddet är formulerat dels i den i Genèvekonventionerna gemensamma artikel 3 och i tilläggsprotokoll II från 1977.²³ Gemensamma artikel 3 reglerar bl a ett visst skydd mot gisslantagande, mord och kränkande behandling, men stadgar även

skydd för sårade och sjuka.²⁴ Intensiteten i den icke-internationella konflikten bidrar också till att olika delar av minimiskyddet aktualiseras. Utgångspunkten är att de mänskliga rättigheter som gäller i fred fortsatt gäller i en krissituation eller i en krigssituation, t ex vid storskaliga upplopp eller väpnade attacker av milisgrupper mot militära mål. Vid en väpnad konflikt kompletteras dock bestämmelserna om mänskliga rättigheter med humanitärrätt, först och främst genom den gemensamma artikel 3 i Genèvekonventionerna som träder i kraft vid en konflikt ”som inte är av internationell karaktär”.²⁵ Dessa humanitärrättsliga regler anses ha företräde framför de mänskliga rättigheterna som huvudregel när de äger tillämplighet.²⁶

Det internationella samfundet har sedan efterkrigstiden inte varit ovetande om den bristande mängden regelverk som berör icke-internationella väpnade konflikter. 1977 enades samfundet, efter stora meningsskiljaktigheter, om tilläggsprotokoll II som tillämpas ”vid en konflikt som äger rum inom en stat mellan dess stridskrafter och upproriska, väpnade styrkor eller andra organiserade grupper”.²⁷ De upproriska måste därutöver utöva en sådan grad av kontroll över en del av territoriet att de kan utföra sammanhängande militära operationer med samordning.²⁸ När den irreguljära sidan inte upp till dessa tröskelkrav äger således tilläggsprotokoll II ingen tillämpning.²⁹

Sammantaget kan alltså humanitärrättsliga regler urskiljas med tillämplighet på tre olika intensitetsnivåer. Här kan sedvanerättsliga regler sägas ha en stor utfyllande effekt, som ICRC:s sedvanerättsstudie framhäver, då avsaknad av uttalade regler inom internationell folkrätt inte automatiskt innebär att alla handlingar för den sa-

kens skull är tillåtna inom ett icke definierat område.

Den svenska synen på vilka folkrättsliga regelverk som är tillämpliga inom ramen för just fredsfrämjande insatser, med våldsbemyndigande enligt kap VII i FN-stadgan, har diskuterats ingående i bl a SOU 2010:72³⁰ där sedvanerättsliga regler beskrivs som en fyllig del av gällande rätt inom området, dessvärre redogörs dock inte för den svenska statens eventuella särsyn kring sedvanerättsliga regler tillkomst ingående. Utredningen erkänner således befintlig sedvanerätt snarare än synen kring tillkomsten av densamma.

Sedvanerättens bindande verkan

Folkrätt utgörs av traktaträtt och sedvanerätt.³¹ Den grundläggande teorin om sedvanerättsbildning beskrivs okomplicerat såsom samexistens av *usus* och *opinio juris* och har uttryckts enligt följande:

- Statspraxis, d v s staters handlingssätt (latin *usus*), och;
- staten anser att *usus* ger uttryck för gällande rätt (latin *opinio juris*).

Paradoxalt nog kan det härigenom konstateras att sedvanerättslig regel blir bindande först när en part *tror* sig vara bunden och därigenom börjar *handla* såsom om parten redan vore bunden. Först genom detta handlande uppstår den bindande verkan sedvanerätt har inom internationell folkrätt och kan därmed åberopas såsom gällande rätt.

Rekvisiten kan te sig tydliga, men för att förstå svårigheten för Försvarmakten att identifiera sedvanerättsliga reglers tillkomst kan två komplicerande oklarheter relativt omgående identifieras:

- Vad krävs för att en stat objektivt ska anses ha ett handlingssätt som *usus*?
- Vad krävs objektivt för att en stats ska uppfattning i en given fråga ska anses utgöra *opinio juris*?

Ordet ”sedvana” ger uttryck för en upprepad serie händelser av samma slag. Handlingarna, eller uttrycken, måste också, för ett ge uttryck för *opinio juris*, ha grundats på en universellt erkänd rättsgrundsats, och kan således rimligen inte grundas på en stats godtycklighet kring ett visst sakförhållande. Slutsatsen är därför att en ”stark” *opinio juris* har sin bas i en allmän rättsuppfattning i världssamfundet, och då binder denna uppfattning även den stat som inte är ”persistent objector”, men dock av en annan uppfattning än samfundet i allmänhet. Vid analys av *usus* som begrepp kan det diskuteras hur pass likformig statspraxis bör anses vara för att den ska kunna anses vara självständig. Även duration och generalitet är faktorer som påverkar huruvida *usus* kan anses föreligga. Problematiken ställs på sin spets när frågan väcks huruvida sedvanerätt kan uppstå genom en enda handling, d v s ett enda tillfälle av statspraxis.

Ett konkret exempel på när sedvanerätt uppstått genom en enda handling gavs när Sovjet sköt upp satelliter i omloppsbana kring jorden som första stat i världen. Dessa satelliter rörde sig över andra staters territorier, och några folkrättsliga regler rörande rörelsefrihet i yttre rymden fanns vid tiden inte. Inga stater protesterade som ”persistent objectors”, vilket fick till följd att ny sedvanerätt ansågs bildad.³² Hade frågan rört sedvanerättsbildning vad gäller t ex fiskejurisdiktion inom Östersjön kan det anses mer troligt att en mer extensiv praxis krävts för att etablera en ny sedvanerättslig regel, dels eftersom fler länder

fiskar i Östersjön kontinuerligt, och dels på grund av att fiske sedan tidigare reglerats.

Det kan alltså sägas att durationen och generaliteten måste tolkas med hänsyn till sakfrågan, och antalet potentiella intressenter i världssamfundet. Tid kan därmed sägas vara helt ovidkommande för sedvanerättsbildning, utan det kan istället argumenteras för att en tillräckligt hög kvantitet av statspraxis måste förekomma. Vad gäller problematiken kring hur pass likformig statspraxis måste vara stater emellan för att sedvanerättsliga regler ska uppkomma kan ej heller någon siffra ges. Eftersom utgångspunkten är att sedvanerättsliga regler binder stater universellt, och inte bara de som bidragit med praxis, kan det sägas att stater förväntas protestera mot den sedvanerätt som kan vara på väg att uppstå om dessa stater inte önskar bli bundna.³³

Viss doktrin är restriktiv vad gäller begreppet usus och argumenterar för att endast ”fysiska handlingar” av en stat ska kunna utgöra statspraxis.³⁴ För att statspraxis ska uppnås räcker det härvid inte med att konsekvent ge uttryck för ett förhållande utan fysisk handling för att man ska upprätthålla ställningstagandet. Anledningen till detta skulle bli vara att staters ställningstaganden över tid i olika sakfrågor tenderar att bli motsägelsefulla, vilket riskerar att skapa en ”svängande” ostabil sedvanerätt som blir omöjlig att överblicka, och svårigen kan tänkas överensstämma med opinio juris. Snarare skulle ett sådant förhållningssätt resultera i att stater ”vänder kappan efter vinden”.³⁵ Det är också allmänt känt att olika stater ofta har olika intressen i sakförhållanden av olika skäl, vilket påverkar argumentationen stater emellan.

Följden blir att en stat som ofta uttrycker olika viljor genom politik och diplomati i polemik med andra stater riskerar att få

myndigheter som inte mäktar med att identifiera den för tillfället rådande statspraxisen, om ett ställningstagande inte medför krav på ”fysisk handling” som bekräftelse av usus. Usus och opinio juris blir alltså i en del fall snarlika utan tydliga gränslinjer dem emellan om kravet på fysisk manifestation inte ska krävas. Å andra sidan argumenterar annan doktrin för att ett konsekvent uttryck för ett förhållande bör räcka för att den kvalificerade formen av statspraxis ska kunna anses uppnådd, bl a med motivet att vissa förhållanden inte går att värna genom fysisk handling av praktiska skäl.³⁶

Ett illustrativt exempel är förbudet mot folkmord, en sedvanerättslig regel som utgör sk jus cogens³⁷ ett brott som av naturliga skäl inte går att manifestera genom handling i särskilt frekvent utsträckning för ett land som Sverige, men likväl utgör sedvanerätt. Med hänsyn till detta kan det argumenteras för att manifestation genom fysisk handling för att befästa usus främst tar sikte på folkrättsliga områden med mer frekventa skeenden, se t ex ”Spanish Fisheries Case” från 1977 där frekvent praxis ansågs trumfa traktat rättshierarkiskt.³⁸ Världen är, åtminstone relativt, förskonad från folkmord i större utsträckning och det är inte svårt att se det uppenbart orimliga i att ett förbud mot folkmord skulle upphävas på grund av för liten statspraxis (vilket dock i och för sig är omöjligt med ett exempel rörande folkmord med hänsyn till jus cogens).

Den allmänt rådande uppfattningen inom doktrinen, och som dessutom utgör Sveriges officiella hållning, är just att konsekventa uttryck av en stat ska kunna anses utgöra statspraxis.³⁹ Motiveringen utgörs främst av det faktum att skiljelinjen mellan opinio juris och usus inte sällan är svår att urskilja. Har det då inte funnits någ-

ra sakliga omständigheter för att *usus eler opinio juris* inte skulle föreligga har presumptionen varit att en sedvanerättslig regel faktiskt bildats.⁴⁰ Detta konstaterande kan sägas besvara de två delfrågorna ovan, då offentliga utredningar som bekräftar denna syn, naturligtvis har bäring också gentemot Försvarsmakten. Slutsatsen kan därmed dras att *opinio juris* och *usus* i svåra fall inte är direkt särbara och utöver detta presumeras gälla om inte sakliga omständigheter i övrigt talar emot detta, t ex motstridig praxis i domstolar. Då svenska offentliga utredningar tar klar ståndpunkt för det senare resonemanget kan det tveklöst sägas att under staten lydande myndigheter, inkluderat Försvarsmakten, principiellt därmed ska tillämpa samma utgångspunkt.

Ännu en slutsats som kan dras till fördel för att uttalanden lämpligen bör anses utgöra statspraxis är i de fall en stat vill invända som persistent objector. Hade världssamfundet inte accepterat uttalanden av stater som statspraxis, hade det inneburit att stater som inte vill anse sig bundna av en sedvanerättslig regel hade varit tvungna att ta till fysiska handlingar. Det är härvid uppenbart att sådana ”manifestationer” potentiellt hade kunnat leda till betydligt allvarigare konflikter än konflikten rörande regeln i sig.

Kort bör också *opinio juris* såsom genuin rättsövertygelse diskuteras. Det kan anses ostridigt att *opinio juris* vilar på en *genuin* rättsövertygelse hos en stat för att en sedvanerättslig regel ska uppkomma. Det bör dock, starkt, kunna ifrågasättas huruvida stater verkligen *tror* sig vara bundna innan de faktiskt blir det. Även om den företeelsen säkerligen förekommer bör det kunna invändas att stater snarare uttrycker sin *opinio juris* på det sätt de *vill* vara bundna, eftersom det måste anses föga tro-

ligt att stater inte besitter tillräckliga kunskaper i folkrätt och på grund av okunskap hela tiden skapar ny sedvanerätt. För den analysen borde även den bevissvårighet som uppstår tala eftersom det är svårt, för att inte säga omöjligt, att bevisa i oklara fall vad en stat har för *opinio juris* annat än genom att ställa frågan i världssamfundet direkt till den berörda staten.

Genévekonventionernas tillämpning vid fredsframtvingande insatser

ICRC:s sedvanerättsstudie presenterad 2005 visar hur den humanitära rätten, som normalt tillämpas vid internationella väpnade konflikter ofta blir gällande i interna konflikter på grund av sedvana.⁴¹ Studien syftade till att kodifiera sedvanerätt som äger tillämplighet i såväl internationella väpnade konflikter som icke-internationella väpnade konflikter och genomfördes med sakkunniga från hela världen.⁴²

Med bäring på framställningens syfte och frågeställning är det inte av intresse att diskutera att sedvanerättsliga regler uppkommit, eller hur många dessa är. Däremot är det intressant att analysera den metod studien använde sig av som instrument i syfte att fastslå att nya sedvanerättsliga regler faktiskt uppkommit och därmed kunna besvara frågeställningen hur Försvarsmakten kan identifiera sedvanerättsliga regler på ett liknande vis framgent.

Sedvanerättsstudiens metod

Sedvanerättsstudien påbörjades redan 1996 med tillsättning av en ledningsgrupp. Både nationella och internationella källor som återspeglar statspraxis användes under studien. Vad gäller nationella källor till statspraxis utsågs representanter från

ungefär 50 länder att göra efterforskningar i det egna landets militära manualer, doktriner, domstolspraxis, diplomatiska noter, förarbeten till lagar, lagtext m m som kunde ge uttryck för statens usus och opinio juris.⁴³ Utöver denna efterforskning samlades även material in från andra länder, däribland Sverige, där lagtext och militärmanualer delgavs ICRC.⁴⁴

Studien ger vid handen att en stor del av de regler som tillämpas i internationella väpnade konflikter också ska anses gälla inom ramen för icke-internationella väpnade konflikter.⁴⁵ Studiens syfte var inte att fastställa varje idag existerande traktats och konventions eventuellt sedvanerättsligt bindande verkan. Snarare har studien analyserat de potentiella grunder som kan ge uttryck för sedvanerätt.⁴⁶ Viktigt att understryka här är att då studiens syfte inte var att uttömma kodifiera gällande sedvanerätt kan det utöver de kodifierade reglerna finnas fler regler som även binder sedvanerättsligt.⁴⁷ I studiens utgångspunkt fastslogs vidare att gemensamma artikel 3, samt huvuddelen av Genèvekonventionerna och Haagkonventionerna numera anses utgöra sedvanerätt.⁴⁸

Att fastställa opinio juris

ICRC tar avstamp i den klassiska definitionen av opinio juris, dvs en genuin rättsövertygelse. Vidare hänvisar ICRC till Internationella domstolens dom *Continental Shelf cases*, där domstolen explicit uttalade att opinio juris måste föreligga för sedvanerättsbildning.⁴⁹ I och med att studien utgår ifrån, som den hävdar, en klassisk definition av opinio juris som en absolut och ovillkorlig del för möjlighet till sedvanerättsbildning är det uppseendeväckande hur ICRC senare beskriver hur studien fastslagit förekomsten av densamma. ICRC

hävdar att där tillräckligt ”tät” praxis förekommer, förekommer också opinio juris generellt sett.⁵⁰ Följden blir således att vid ”tät” praxis behöver heller inte opinio juris uttryckligen, eller i vart fall särskilt ingående, identifieras som en beståndsdel, något som kan tyckas motsäga den klassiska definitionen av sedvanerättsbildning.⁵¹ Dock menar delförfattarna till studien att opinio juris som förekomst spelar en betydligt viktigare roll i vad man kallar ”svåra fall” där statspraxis inte är konsekvent, eller tunn.⁵² En rättsövertygelse kan därmed fungera som utfyllnad vid bristande tydlig praxis.

Studien pekar särskilt på de fall där staten underlåter att handla, eftersom detta kan peka på två saker. Antingen underlåter staten att handla för att den inte vill av vilken anledning som helst, vilket innebär att staten förvisso ger uttryck för statspraxis, men inte opinio juris. Alternativt så underlåter staten att handla eftersom den anser sig tvingad att underlåta ett visst handlande, och denna underlåtenhet ger således uttryck för *både* statspraxis och opinio juris och bidrar därmed till sedvanerättsbildning. Klarlagt är i varje fall att ICRC anser att opinio juris fortfarande är en självständig och essentiell förutsättning för sedvanerättsliga reglers uppkomst, och det kan argumenteras för att särskild uppmärksamhet om opinio juris föreligger eller ej särskilt ingående bör studeras vid svårare gränsdragningsfall.

Att fastställa usus

Studien argumenterar för att två faktorer påverkar vad som kan anses utgöra statspraxis, nämligen vilken praxis som väljs ut för att granskas ur ett juridiskt perspektiv, och huruvida den praxis som väljs, även om den ostridigt utgör en sorts praxis, ska

kunna upphöjas till ”statspraxis” och därmed anses bindande.⁵³ Vid valet av praxis tillämpades följande kriterier av ICRC:s studiegrupp:

- Fysiska handlingar ansågs kunna utgöra usus. Exempel på handlingar som valdes är stater militära förbands objektivet observerade uppträdande under insatser, användning av särskilda vapensystem, och hur olika kategorier personer (t ex sårade insurgenter, civila, kriminella) behandlades av den enskilda staten.
- Uttalanden ansågs också kunna utgöra usus. Exempel på för studien relevanta uttalanden var militära manualer, doktriner, domstolspraxis, protester till världssamfundet m m.

Vidare ansåg ICRC att den praxis som juridiskt kan granskas måste utgöra sk ”officiell statspraxis”. Med detta menar ICRC exempelvis att uttalanden från nationella domstolar, uttalanden från myndigheter, lagstiftning och liknande uttryck besitter en viss ”närhet” till staten vilket alltså krävs för att ett uttalande, eller en handling, ska kunna anses utgöra praxis. Viktigt att poängtera här är även att vid de tillfällen stater har underlåtit att handla på ett visst vis, har också denna underlåtelse ansetts utgöra statspraxis.⁵⁴

Utöver detta fastslog även ICRC att dommar från internationella domstolar inte anses utgöra statspraxis, med argumentet att dessa domstolar inte utgör statliga organ, dvs de ligger inte tillräckligt nära en viss stats egen jurisdiktion.

Med hänsyn till de invändningar som inte sällan gjorts kring lämpligheten i att uttalanden ska anses utgöra usus berör ICRC lämpligheten i detta genom att hänvisa till praxis från Internationella domstolen (ICJ),

som tagit hänsyn till officiella uttalanden från stater såsom uttryck för usus.⁵⁵ Utöver domstolar påpekade även ICRC att stater tenderar att uppfatta varandras uttalanden såsom praxis. Som paradox kan nämnas att de kritiker av uttalanden såsom usus enligt studien kan betraktas som sedvanerättsligt bundna av uttalanden som usus då i vart fall inga, eller få, stater protesterat inför världssamfundet såsom ”persistent objectors” i den extensiva mening som krävs. Genom att inte protestera genom uttalanden har de därmed blivit bundna av sedvanan.

Sammanfattningsvis kan sägas att samexistens av både usus och opinio juris krävs för rättsbildning enligt ICRC:s metod. Denna grundsats utgörs av en traditionell syn på sedvanerätt, en syn som förelåg även vid tiden för insatsen UNITAF i Somalia. Det har också fastslagits av FN-förband utgör folkrättsliga subjekt, både som FN-enheter, men också som subjekt från respektive land varifrån enheterna kommer. Slutsatsen härav blir naturligtvis att ett truppbidragande land, i denna framställning analyseras Kanada som sådant land, ensamt måste klara av att identifiera usus och opinio juris, och inte förlita sig på FN som folkrättslig identifikator. Med denna någorlunda abstrakt formulerade analys kommer jag i det följande analysera handlingar som företogs av kanadensiska enheter vid insatsen UNITAF att för att påvisa hur underlåtenhet att identifiera usus och opinio juris på ett tillfredsställande vis får konsekvenser, såväl folkrättsligt som doktrinärt.

Fallstudien UNITAF

UNITAF – Unified Task Force – beslutades genom resolution 754 i FN:s säkerhetsråd 1992. Inledningsvis bestod den totala

FN-styrkan i Somalia av cirka 620 personer, varav ett 70-tal civilanställda och ett 50-tal observatörer, vilket gav en renodlad militär styrka om 500 personer.⁵⁶ Under inledningsfasen av FN:s närvaro i Somalia tvingades de militära befälhavarna in i ett dilemma rörande förbandets uppträdande. Situationen i Somalia präglades av oroligheter vilket gav till följd att ett bestämt uppträdande från FN:s sida, vad gäller exempelvis skydd av humanitära distributionscenter, omöjliggjordes på grund av styrkans låga numerär i förhållande till de 20 000 beväpnade kriminella som enbart fanns i Mogadishu (80 % av dessa var lösdrivare och tillhörde inte någon särskild fraktion).⁵⁷ Samtidigt insåg ledningen att ett lågmält uppträdande från förbandets sida riskerade att minska det allmänna förtroendet för insatsen.⁵⁸

Somalia anses som en s k ”failed state” utan regering med förmåga att utöva exekutiv makt inom landets territorium och många olika fraktioner konkurrerar om makt. Bristen på mat var vid tiden för insatsen akut. Många insurgenter använde därför drogen khat som dämpar hunger, men kan skapa paranoia och aggressivitet som bieffekter. Detta fick FN:s förband att bli än mindre benägna att skydda humanitära hjälpsändningar med vapen då detta skulle innebära en uppenbar risk att bli ett utpekad mål i ett potentiellt gerillakrig, även om resolution 751 gav mandat att skydda hjälpsändningar med våld.⁵⁹

FN insåg vikten av möjligheterna att eskortera mattransporter, delvis av erfarenheter från 1991 och 1992 då FN inte lyckats distribuera hjälp överhuvudtaget i Somalia, delvis på grund av styrkans låga numerär, vilket bidrog till beslutet att förstärka närvaron i Somalia.⁶⁰ Här kom Kanada att bidra med trupp för att skyd-

da hjälpsändningar.⁶¹ Det kanadensiska bidraget utgjordes främst av den så kallade ”Canadian Airborne Regiment Battle Group”, vilken bestod av ungefär 900 personer. Uppgiften för förbandet var främst att i västra Somalia avvärja milisstyrkor och eskortera hjälpsändningar, vilket också gjordes med framgång. Utöver detta utbildades även somalisk polis som sedermera även ingick som supplement till det kanadensiska förbandet.⁶² Initialt fick det kanadensiska bidraget mycket goda omdömen.

Den 16 mars 1993 greps en 16-årig pojke vid namn Shidane Arone utanför den kanadensiska campen efter att ha setts smyga sig nära inpå området för att enligt misstankarna försöka stjäla värdesaker att sälja på den svarta marknaden. Inom ett dygn hade Arone dödats genom misshandel av två fallskärmssoldater. Under de timmar misshandeln pågick spreds information om misshandeln av Arone till ett dussintal andra kanadensiska soldater, som dock inte ingrep för att stoppa denna. Efterspelet blev omfattande efter dödsmisshandeln, som var en av flera incidenter med kanadensiska förband inblandade, där Arones död sedermera blev den mest uppmärksammade. När personal ur UNITAF utpekades för att ha brutit mot humanitärrettsliga regler kom flera tribunaler att motsätta sig ett rättslig ingripande på grunden att regler tillämpliga i internationella väpnade konflikter inte skulle kunna åberopas för den konflikt som rådde i Somalia.⁶³ Bland annat argumenterade en kanadensisk krigsdomstol för att en av de soldater som hade misshandlat Arone inte kunde anses bunden av de i Genèvekonventionerna fastställda kraven på att skydda fångar från kroppsskador, argumentering som även en belgisk militärdomstol höll med om.⁶⁴

Dessa resonemang blev föremål för stark kritik, och de regler rörande human behandling som hävdades vara icke återopbara har sedermera fastställts av ICRC såsom sedvanerättsligt bindande regler.⁶⁵

Detta faktum belyser två möjligheter. Antingen hade dessa sedvanerättsliga regler inte uppstått genom opinio juris och usus vid tiden för Arones död, eller så misslyckades den kanadensiska försvarsmakten med att identifiera gällande sedvanerätt. Dock är det här uppenbart att underlåtenhet att följa *möjligen* utvecklade sedvanerättsliga regler, som det här måste anses vara frågan om, får direkta konsekvenser, om inte juridiska så åtminstone doktrinära, då den negativa publiciteten både lokalt och internationellt strider direkt mot den samtida tillämpade doktrinen som i den här artikeln är föremål för analys.

Med koppling till den valda militärteorin, och det överordnande målet att vinna befolkningens stöd, är det inte otroligt att även betydligt mindre incidenter än dödsmisshandeln av Shidane Arone som dels kan tänkas utgöra folkrättsbrott, dels därutöver naturligtvis strider mot de doktrinära ambitionerna. I fallet UNITAF är det uppenbart att det går att ifrågasätta legaliteten i de enskilda soldaternas handlande, men även regler om befälsansvar aktualiseras. Kan det bara göras troligt, eller åtminstone insinueras, att försvarsmaktens förband systematiskt underlåter att följa möjlig folkrätt är det inte otroligt att även befolkningens stöd sjunker till fördel för den irreguljära motståndaren. Här blir kontaktytan mellan folkrätt å ena sidan, och militärteorin å den andra tydlig.

Det är härvid viktigt att poängtera att det heller inte ur ett doktrinärt perspektiv kan anses fördelaktigt att motsatsvis presumera att fler regler kan vara tillämpliga

än vad som rimligen kan utrönas genom egna undersökningar. En övertro på vilka sedvanerättsliga regler som kan ha vuxit fram riskerar att skapa förband som blir tveksamma inför att agera offensivt. Även sådana handlingsmönster kan påverka de doktrinära ambitionerna negativt, eftersom för "försiktiga" förband riskerar att uppfattas som "tandlösa" hos befolkningen. Följden blir att förbanden endast skyddar sig själva, såsom skedde under inledningsfasen av FN:s insats i Somalia p g a för låg numerär.

Något om Martensklausulen

Det folkrättsliga regelverket är inte uttömmande, något som icke-internationella konflikter belyser, såväl som modern teknik och de massförstörelsevapen denna fört med sig.⁶⁶ För de fall folkrättsliga regler helt saknas, eller läget kan anses oklart (som t ex vid framväxt av sedvanerättsregler), ställs dock ett krav på humanitet inom all form av krigföring.⁶⁷ Detta krav gäller oavsett typ av konflikt. Den IV Haagkonventionen har en klausul, den s k Martensklausulen som säger:

Intill dess en mera fullständig kod för folkrätten i krig utarbetats, anser de höga fördragsslutande parterna det lämpligt att förklara att i sådana fall, som icke innefattas i konventionerna, ska civilbefolkning, och krigförande stå under skydd av nationernas lagar som de framgår av bruket bland civiliserade folk, av humanitetens bud och av det allmänna samvetets regler.⁶⁸

Klausulen anses utgöra kodifiering av sedvanerätt, och innebär att en gärning som inte uttryckligen är förbjuden inom ramen för en konflikt, inte heller är automatiskt tillåten. Martensklausulen berördes uttryckligen i ICRC:s sedvanerättsstudie.⁶⁹

Med hänsyn tagen till de effekter det kanadensiska agerandet fick i UNITAF:s efterspel kan det konstateras att den grund Martensklausulen vilar på, den allmänt rådande uppfattningen om rätten, likväl fortfarande väger tungt. Det är tydligt att den kanadensiska ledningen för insatsen inte tog hänsyn till den försiktighetsprincip Martensklausulen ger uttryck för, nämligen att bara för att det uttryckligen inte föreligger en plikt att följa de regler som de nationella tribunalerna invände emot, innebär det således i skenet av klausulen i fråga inte att det är tillåtet. Lämpligen bör Försvarsmakten förhålla sig så att om en regels tillämplighet befinner sig i en gråzon för vad som kan anses lagligt, bör presumptionen i sken av Martensklausulen vara att regeln tillsvidare ska anses gälla.

Kopplingen militärteori med folkrätten som framgångsfaktor

Analysen av empirin kan inledningsvis sägas ha givit för handen att både samtida tillämpad doktrin och gällande folkrätt tar avstamp i ambitionen att behandla befolkningen väl inom operationsområdet, om än med olika syften. Doktrinen syftar till att framgångsrikt bedriva militära operationer, och folkrätten syftar till att reglera konflikter. Det har påvisats att Försvarsmaktens förband som ska omsätta doktrinen i praktik kan ställas inför svåra dilemman om strävandena efter goda relationer med olika befolkningsgrupper resulterar i en snedvridning av lojalitet p g a att en befolkningsgrupp känner sig åsidosatt eller förödmjukad om Försvarsmakten prioriterat olika befolkningsgrupper. Det potentiella missnöjet riskerar då att t ex genom medierna spridas och påverka hemmaopinionen negativt. Ett förnuftigt tillvägagångssätt

bör då vara strävan att ”hålla alla parter nöjda”, d v s skapa en väl övervägd strategi inför operationen kring hur doktrinen ska tillämpas för att nå sitt syfte i praktiken. Detta nödvändiggör, om inte orimliga krav på Försvarsmaktens operationsplanering, så i varje fall garanterat omfattande och komplicerade kulturella studier för att kartlägga det givna insatsområdets demografi.

Kopplingen till sedvanerätt blir här uppenbar. Genom att i så hög utsträckning som det är möjligt för en svensk myndighet att anamma den metod ICRC använde under sedvanerättsstudien säkerställer man en hög medvetenhet om gällande sedvanerätt och dess transformationstendenser. Denna metod resulterar i ett förhållningssätt som kan sägas relatera direkt till de rådande doktrinernas ambition och den för framställningen valda militärteorin.

Goda relationer med befolkningen är en viktig, för att inte säga den viktigaste faktorn, under en fredsfrämjande insats. Ett förband som uppträder mot sedvanerättsregler vilka inte identifierats eller rör sig i gråzonen för vad som kan anses utgöra opinio juris och etablerad usus riskerar, förutom juridiska påföljder, att även misslyckas med sin uppgift då opinionen kan vändas till nackdel för förbandet, både lokalt i operationsområdet, men även i enhetens hemland, vilket måste anses stå i direkt strid med doktrinens ambitioner. Med anledning av det ovan anförda kan det argumenteras för att kontinuerlig värdering med en metod lik ICRC:s sedvanerättsstudie är att rekommendera, även ur ett doktrinärt perspektiv, då detta handlingsätt skapar trovärdighet för Försvarsmaktens syn på både folkrättens utveckling och den tillämpade doktrinen.

Vad Försvarsmakten bör utvärdera

Hur kan Försvarsmakten identifiera nyuppkommen sedvanerätt inför fredsframtvängande insatser?

Skiljaktiga meningar bland rättsvetenskapsmännen förekommer frekvent rörande vad som ska utgöra sedvanerätt. Med hänsyn till de förhållanden som rått under ICRC:s sedvanerättsstudie där diplomatiska noter, dagteckningar, militära manualer, doktriner, domstolspraxis m fl källor har bearbetats kan det argumenteras för att Försvarsmakten bör gå tillväga på samma vis som ICRC när sedvanerättsliga regler ska identifieras. Metoden har även befästs som lämplig i SOU 2010:72, vilket talar för att svensk *usus* utgörs av att man just bedömer sedvanerätt på det vis som gjordes vid tiden för studien. Således kan frågeställningen besvaras med att Försvarsmakten *kan* identifiera nyuppkommen sedvanerätt på samma vis som i studien. Reservationen ska dock göras att det inte är klarlagt att denna metod utgör den mest lämpade, eftersom några andra metoder inte varit föremål för analys i denna artikel.

Det har klarlagts att, i varje fall ur ett officiellt svenskt perspektiv, *opinio juris* och *usus* i svåra fall inte är direkt särbara och utöver detta presumeras gälla, om inte sakliga omständigheter i övrigt talar emot detta, t ex motstridig praxis i domstolar. Då svenska offentliga utredningar tar klar ståndpunkt för sammanväxten av *usus* och *opinio juris* ter det sig givet att även Försvarsmakten i sina överväganden vid framväxt av sedvanerättsligt bindande regler, även vid värdering av i operationsområdet gällande lokal rätt, betraktar rådande *opinio juris* såsom närliggande till *usus*.

Martensklausulens stadgande, att ett förhållande inte är tillåtet bara för att det inte är uttryckligen reglerat, talar än mer för en försiktig hållning när Försvarsmakten identifierar sedvanor i en gråzon kring gällande rätt.

Bör sedvanerättens utvidgning ses som en militärteoretisk framgångsfaktor ur ett doktrinärt perspektiv?

Fallstudien har påvisat att underlåtenhet att inte följa *möjligen* utvecklade sedvanerättsliga regler, kan få direkta konsekvenser, om inte juridiska så doktrinära, då den negativa publiciteten både lokalt och internationellt strider direkt mot den samtida tillämpade doktrinen som i det här verket har analyserats. Mordet på Shidane Arone renderar fortfarande starkt negativ publicitet i Kanada och får i varje fall antas påverka hemmaopinionens stöd för insatser likande UNITAF negativt.

Det kan således inte anses vara sedvanerättens utvidgning och transformation i sig som utgör en framgångsfaktor ur ett doktrinärt perspektiv, utan snarare etableringen av en relevant metod för att identifiera sedvanerättsliga reglers uppkomst. Det kan sägas att om Försvarsmakten lyckas etablera en allmänt godtagen metod för detta, exempelvis lik den ICRC använde, blir det lättare att etablera en tydlig myndighetspraxis som även tjänar vägledande gentemot den doktrin Försvarsmakten använder. Lyckas man etablera en relevant metod kan frågeställningen i varje fall besvaras så att metoden bidrar till att uppnå de doktrinära framgångsfaktorerna, vilket innebär att sedvanerättsbildning och doktrinära ambitioner i viss mån går hand i hand, även utom den rena juridiken.

Författaren är fänrik och tjänstgör vid Helikopterflottiljen.

Noter

1. Henckaerts, Jean-Marie och Doswald-Beck, Louise: *Customary International Humanitarian Law*, Vol 1, International Committee of the Red Cross, Cambridge University Press, Cambridge 2005, s XV.
2. Bring, Ove och Körlof-Askholt, Anna: *Folkrätt i krig, kris och fredsoperationer*, 4 uppl, Norstedts Juridik, Stockholm 2010, s 55 ff.
3. Bring, Ove: *FN-stadgan och världspolitiken – Om folkrättens roll i en föränderlig värld*, 4 uppl, Norstedts Juridik, Stockholm 2002, s 100 ff.
4. <http://www.forsvarsmakten.se/sv/information-och-fakta/var-historia/internationella-intsatter/avslutade-truppsatter/> (2014-03-28)
5. Se t ex Totalförsvarets folkrättsförordning, SFS 1990:12.
6. Se t ex International Committee of the Red Cross, *The Geneva Conventions of 12 August 1949*; Protocols Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, ICRC, Genève 1977.
7. *Doktrin för gemensamma operationer*, Försvarsmakten, Stockholm 2005, s 15f.
8. Ibid, s 17.
9. Bring, Ove och Körlof-Askholt, Anna: *Folkrätt i krig, kris och fredsoperationer*, 4 uppl, Norstedts Juridik, Stockholm 2010, s 240.
10. Kilcullen, David: *Counterinsurgency*, Oxford University Press, New York 2010, s 29.
11. Guevara, Ernesto "Che": *Guerilla Warfare*, LeftWord Books, New Delhi 2009, s 16.
12. David Kilcullen är australisk officer med bred erfarenhet av asymmetriska och irreguljära hot från bl a Indonesien, Östtimor och Mellanöstern. Han har bl a tjänstgjort som särskild rådgivare rörande asymmetriska hot hos Condoleezza Rice, och åt den amerikanske generalen David Petraeus. Kilcullens 28 artiklar är integrerade i flera moderna doktriner rörande asymmetriska hot och irreguljär krigföring.
13. Ibid, s 35, 36, art 10.
14. Ibid, s 37, art 13.
15. Ibid, s 33, 39, art 6, art 16.
16. Ibid, s 40, art 19.
17. Ibid, s 39, art 18.
18. Op cit, Bring, Ove, se not 3, s 17,18.
19. Ibid, s 18.
20. Ibid, s 21.
21. Wills, Siobhán: *Protecting Civilians, the Obligations of Peacekeepers*, Oxford University Press, Oxford 2009, s 90.
22. Op cit, se not 6, *The Geneva Conventions of 12 August 1949*, r.a konv art 2.
23. Op cit, Bring, Ove och Körlof-Askholt, Anna, se not 2, s 234 f.
24. Ibid.
25. Ibid, s 234, 235.
26. *Svensk manual i humanitär rätt m.m.*, Statens offentliga utredningar, Fritzes, Stockholm 2010, s 32.
27. Op cit, Bring, Ove och Körlof-Askholt, Anna, se not 2, s 235.
28. Op cit, se not 6, Protocols Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, art 1.
29. Op cit, Bring, Ove och Körlof-Askholt, Anna, se not 2, s 235.
30. Statens Offentliga Utredningar, 2010:72.
31. Bring, Ove m fl: *Sverige och folkrätten*, 4 uppl, Norstedts Juridik, Stockholm 2011, s 16.
32. Akehurst, Michael: *The British year book of international law*, vol 47, Oxford University Press, Oxford 1974/75, s 15.
33. Ibid, s 16.
34. Ibid, s 1.
35. Ibid.
36. Ibid, s 2.
37. Op cit, Bring, Ove och Körlof-Askholt, Anna, se not 2, s 15.
38. Kontou, Nancy: *The Termination and Revision of Treaties in the Light of new Customary International Law*, Oxford University Press, New York 1994, s 122.
39. Statens Offentliga Utredningar, 2010:72, s 310.
40. Ibid.
41. Op cit, Bring, Ove och Körlof-Askholt, Anna, se not 2, s 240.
42. Op cit, Henckaerts, Jean-Marie och Doswald-Beck, Louise, se not 1, s XVI.
43. Statens Offentliga Utredningar, 2010:72, s 281.
44. Ibid.
45. Op cit, Henckaerts, Jean-Marie och Doswald-Beck, Louise, se not 1, s XXXV.
46. Ibid.
47. Ibid, s XXXVI.
48. Ibid.
49. Ibid, s XXXVIII.

50. Ibid, XLVI.
51. Ibid.
52. Ibid.
53. Ibid.
54. Ibid.
55. Ibid.
56. Dawson, Grant: "*Here is Hell*": *Canada's Engagement in Somalia*, UBC Press, Vancouver 2007, s 53 f.
57. Ibid, s 54, 57.
58. Ibid.
59. Ibid, s 54 f.
60. Ibid, s 55.
61. Ibid, s 78.
62. Ibid.
63. Op cit, Wills, Siobhán, se not 20, s 91.
64. Ibid.
65. Op cit, Henckaerts, Jean-Marie och Doswald-Beck, Louise, se not 1, s 306 f.
66. Op cit, Bring, Ove och Körlof-Askholt, Anna, se not 2, s 61.
67. Ibid.
68. Ibid.
69. Op cit, Henckaerts, Jean-Marie och Doswald-Beck, Louise, se not 1, s XXXVI.